

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРВ'ЮВАННЯ РЕСПОНДЕНТІВ ПІД ЧАС ПОЛЬОВОЇ ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ-ІСТОРИКІВ

Олександр Лахно
(м. Полтава)

Розглядаються особливості методики проведення інтерв'ю під час польової етнографічної практики (експедиції) студентів-істориків, визначаються етапи інтерв'ювання та шляхи покращення їх ефективності в процесі спілкування з носіями етнічності.

Ключові слова: інтерв'ю, респондент, інформант, інтерв'ювання, бесіда, етнографічна практика.

Робота етнографа з інформатором (респондентом) у комплексі методу безпосереднього спостереження, є, напевно, найбільш важливою і в той же час, найбільш складною. Вона проводиться в рамках опитування, яке служить «методом збору первинної інформації про об'єктивні та суб'єктивні факти зі слів інформанта» [7, с. 9]. Основним засобом опитувальних методик, у тому числі під час проведення польової етнографічної практики студентів-істориків, є інтерв'ювання як цілеспрямована бесіда етнографа-дослідника та інформанта.

Робота з інформантом може бути представлена у вигляді двох складових. По-перше, це організація опитування, тобто відпрацювання інструментарію, вибір способів інтерв'ювання і вибір інформантів. По-друге, це сам процес інтерв'ювання. Заздалегідь підготовлений запитальник переслідує вирішення в ході інтерв'ю трьох основних цілей: інформаційну, критичну і комунікативну. У період попередньої підготовки дослідник як би «вчиться» предмету, тобто входить у проблематику, по якій доведеться працювати в полі, розробляє методичне забезпечення збору матеріалу по абсолютно конкретній тематиці. У той же час, інформант, основний суб'єкт, з яким доведеться працювати, як конкретна особистість за зрозумілими обставинами поки залишається поза увагою дослідника. Напевно, що повинна існувати якась загальна установка на інформанта взагалі. Така установка дозволяє створювати методичні розробки стосовно конкретного питання дослідження, а інформанта сприймати або прогнозувати таким, яким він є. Тому в умовах польової роботи дослідник є підготовленим, а інформанта, відповідно до конкретних завдань дослідження, належить ще вибрати.

Даний етап організації опитування в етнографічній експедиції істотно відрізняється від багатьох дисциплін, які застосовують

опитувальні методики. В якості прикладу можна взяти «Етносоціологію», методика якої передбачає в якості основного критерію вибірки представництво по ряду необхідних якісних і кількісних ознак. Основною установкою при виборі інформанта в етнографічному дослідженні є його індивідуальна інформаційна компетентність. Вона складається з кількох складових – етнічної приналежності, віку, професії, соціального статусу, статі, автохтонності або тривалості проживання в даній місцевості, необхідний перелік особистих якостей майбутнього інформанта. Всі ці характеристики важливі у зв'язку з тим, що етнографічне інтерв'ювання в основному має індивідуалізуючий характер [1, с. 12-14]. Інформант від свого імені дає відомості узагальнені й освячені традицією. Саме тому дослідник повинен бути впевнений, що інформант компетентний у питаннях, про які збирається матеріал. Тут, на відміну від етносоціологічного підходу у відборі респондентів, який здійснюється з урахуванням їх соціально-професійної приналежності в основному за допомогою механічної вибірки з господарських і будинкових книг, списків виборців, в етнографічному дослідженні вибір інформантів носить чітко індивідуальний характер. Велику допомогу у визначенні початкового кола інформантів можуть надати місцеві представники влади, керівники господарських органів, громадськість. Їм, які добре знають населення, з урахуванням дослідницьких завдань, як правило, не складно дати рекомендації про осіб, які можуть бути корисні при зборі опитувальної інформації.

Заслуговують уваги характеристики, що даються ними інформантам, причому не тільки щодо компетентності, а й щодо особистих якостей. Такі характеристики можуть служити підставою для заочного знайомства з метою полегшення встановлення контакту і подальшої роботи. З цього часу етнограф (студент-практикант) повинен почати ведення «Списку інформантів», в який включаються прізвища, імена, по батькові та деякі характеристики рекомендованих до опитування людей. З огляду на ту обставину, що інформанти свідомо володіють різним обсягом відомостей цікавих досліднику, список рекомендується розділити на дві частини. Перша частина – «Список основних інформантів» повинна включати найбільш компетентних осіб, а друга – «Список додаткових інформантів», включає імена людей, від яких очікується отримання додаткових відомостей, а також даних, які можуть бути використані для контролю і критики матеріалів, отриманих від основних інформантів. Упродовж усього польового сезону в кожному населеному пункті, у зв'язку з розширенням кола людей, з якими дослідник вступає в контакт, як перша, так і друга частини списку можуть доповнюватися. Список інформантів ведеться в польовому щоденнику [3, с. 34].

На даний час в етнографії частіше починають використовувати ще один різновид опитування – так зване експертне опитування. У ньому інформант виступає як виразник групової, громадської думки про явище, ситуацію, факт. Як інформантів-експертів рекомендується залучати офіційних осіб, які мають загальне уявлення про місцеву етнічну ситуацію. Бесіди з інформантами-експертами, для того щоб краще орієнтуватися в умовах даного населеного пункту, слід проводити на початку польової роботи. Як інформанти-експерти можуть залучатися люди старшого покоління, знавці та хранителі традицій, які можуть дати не тільки узагальнену, але й глибоку інформацію про минуле. При експертному опитуванні, яке часто носить оціночний характер, більше уваги слід приділяти ймовірності суб'єктивного підходу інформанта до предмету розмови. Перелік інформантів-експертів слід включити в третю частину списку інформантів, а матеріали експертного опитування в зошит для роботи з документальними джерелами.

Іншим важливим аспектом в організації експертного опитування є вибір перекладача. Традиційна методика вважає необхідність для етнографа знання мови етнічної спільності, дослідженням якої він займається. Але розширення предметної області сучасних етнографічних досліджень, особливо кроскультурних досліджень, об'єктивно призводить до порушення цієї вимоги. У той же час, незнання мови ускладнює, а при повному неволодінні інформантом мови дослідника, робить навіть неможливим інтерв'ювання. Найбільш сприятливою є ситуація, коли інформант і етнограф двомовні, що дозволяє за взаємною домовленістю в інтерв'ю використовувати мову більш зручну інформанту. В іншому випадку повинен бути використаний перекладач, але слід мати на увазі, що розмова без посередників завжди носить більш довірчий характер. Перекладачем може бути не будь-яка людина. Він повинен досконало володіти мовами інформанта та дослідника, бути грамотним, добре знати людей, які залучаються для опитування, бути авторитетним. Перед початком роботи перекладачеві необхідно пояснити цілі та завдання дослідження, ознайомити його з опитувальником, системою фіксації опитувального матеріалу. В якості тимчасових перекладачів можуть бути використані люди, присутні при інтерв'ю, родичі, знайомі. Але в будь-якому випадку необхідно враховувати соціальну компетентність перекладача, оскільки для представників молодшого покоління може бути недоступна інформація, пов'язана з культовою практикою, традиційними соціальними інститутами. При зборі матеріалу, пов'язаного з жіночою сферою традиційно-побутової культури, необхідно використовувати перекладача жінку, наприклад [3, с. 65].

Поряд із вибором інформанта та перекладача, для успішного збору інформації, велике значення має вибір форми опитування чи організації

бесіди. Найбільш часто зустрічаються два її різновиди: групова бесіда та індивідуальна. Групова бесіда ведеться відразу з кількома інформантами. Вона, як правило, займає менше часу, у ній інформанти доповнюють один одного, чим досягається одночасний збір варіативного матеріалу, оперативна перевірка відомостей, їх критика. У той же час слід враховувати, що при груповій бесіді на об'єктивність інформації впливає не тільки присутність дослідника, а й інших інформантів, що може викликати взаємну сором'язливість. Досить складна фіксація такої бесіди. Інформанти можуть перебивати один одного, дуже часто суперечити один одному. Це ускладнює хід бесіди, перш за все сприйняття почутого етнографом. Йому доводиться не тільки задавати питання та фіксувати, а й організувати взаємодію між інформантами, що може позначитися на загальній якості бесіди.

Іншим різновидом організації бесіди є індивідуальна бесіда. Вона носить більш довірчий характер. Велике значення тут набуває особистість інформанта, його мотивування й установки по відношенню до дослідника і предмета розмови. Тому відомості, отримані в ході індивідуальної бесіди, з метою встановлення об'єктивності фактів, повинні багаторазово перевірятися ще.

При підготовці та проведенні інтерв'ювання слід враховувати низку складнощів, які впливають як на об'єктивність отримуваної інформації, так і на сам процес інтерв'ювання. Загалом готуючись до етнографічного інтерв'ю потрібно виходити з того, що проведення вільної бесіди вимагає особливого уміння. Воно полягає в тому, щоб дізнатися про все, не нав'язуючи власних поглядів, не виявляючи особистих оцінок, підтримуючи і записуючи розмову [6, с. 233]. Перелік усіх складнощів, які виникають у ході бесіди, неможливий, але є деякі типові моделі, на які слід орієнтуватися. На хід інтерв'ю і, перш за все, на інформацію, сильно впливає етнічна приналежність інформанта та дослідника. Так, при різній етнічній належності спостерігається актуалізація національних установок інформанта, яка полягає не тільки в завищенні думок і оцінок, що стосуються міжнаціональних відносин у різних сферах, але й своєрідному ситуаційному відродженні етнічної самосвідомості, яке диктує інформанту демонстрацію обізнаності, попередження дослідницьких питань [7, с. 68]. Аналогічний вплив на зміст інформації та хід інтерв'ю надають особисті властивості й мотивування інформанта. Це мовні можливості, освітній рівень, пам'ять, спостережливість, ставлення до дослідника і предмету розмови, люб'язність, демонстрація поінформованості тощо. Тут же слід враховувати різні ролі дослідника й інформанта в самому інтерв'ю. Дослідник сприймає його як опитування, цілеспрямовану бесіду, котра має певні цілі. Інформант частіше сприймає

інтерв'ю як побутову бесіду, тому його ставлення до інформації може перетворюватись у форму особистих оцінок. Досить часто з ініціативи інформанта можна очікувати мимовільний відхід від теми інтерв'ю в «розмови про життя». У подібних ситуаціях великого значення набуває вміле користування опитувальником, яке дозволяє повернути бесіду в русло, необхідне досліднику.

Значний вплив на хід інтерв'ю надають дослідні установки, що виникають у зв'язку з наявністю опитувальника, в якому закладена певна дослідницька гіпотеза. Організація запитальника має внутрішню логіку розташування і формулювання питань, передбачає очікувану, прогнозовану відповідь.

Одним із суттєвих недоліків ведення інтерв'ю є досвід дослідника. У ході багаторазово повторюваного інтерв'ювання виникає так зване «вибіркове слухання». У ньому інформація сприймається від оцінки типу «Це вже було». Тому дослідник як би підлаштовується під відповіді та в цілому інформацію з раніше проведених бесід, вкладає у відповідь бажане, раніше вже почуте [1, с. 76]. Для того, щоб уникнути такої помилки, методика стандартизованого інтерв'ю вимагає навіть штучного обмеження кількості бесід, що не дозволяє досліднику «вчитися анкеті» [6, с. 224]. В етнографічному інтерв'юванні більш гнучке запобігання вибіркового слухання можливе двома способами. Обидва передбачають постановку спеціальних завдань. По-перше, може бути поставлене, в якійсь мірі, штучне завдання на перевірку отриманої інформації. В цьому випадку, етнограф навіть мимоволі не може піти від уже відомого. По-друге, якщо, як вважає етнограф, інформація надійна, можна працювати від досягнутого, що дозволяє виходити з установки «мені відомо (говорили) що...». У цьому випадку отримана інформація сприймається як нова, яка доповнює чи уточнює вже відомі дані. Як і в разі підготовки запитальника, ці труднощі треба враховувати при організації та проведенні інтерв'ю, яке прийнято ділити на три функціональні фази [6, с. 193-233].

Перша фаза передбачає встановлення контакту між дослідником і інформантом, створення певних умов для ведення інтерв'ю. Вона є досить складною, оскільки повинна бути швидкоплинною, у той же час, закласти основу плідного інтерв'ювання. У період встановлення контакту дослідник повинен максимально продемонструвати свою зацікавленість в бесіді саме з цією людиною, що зазвичай сприймається інформантом як увагу до себе. Саме це впливає на оптимізацію процесу інтерв'ювання. Така установка не повинна розглядатися самим дослідником як якесь лицемірство. Суто професійні якості і етнографічна етика вимагають від етнографа володіння істинним інтересом до людей, людяністю,

доброзичливістю, товариськістю, і найголовніше, чесністю в прояві цих властивостей. У цілому, оптимальна характеристика дослідника при зборі інформації в польових умовах, може визначатися як «товариський педант» [6, с. 194]. У той же час, не зайве враховувати об'єктивні комунікативні можливості інформанта й дослідника, які визначаються, перш за все, соціальним статусом і статевою приналежністю. Соціальний статус визначає ролі партнерів у інтерв'юванні та правильність викладу й сприйняття інформації. Психологами відзначається, що чим вищий соціальний статус слухача, тим гірше він сприймає інформацію. Тому досліднику слід орієнтуватися на традиційну соціальну роль інформанта. Статева приналежність учасників інтерв'ю також впливає на процес спілкування та ставлення до інформації. Чоловіки, як правило, гірше слухають, оскільки в спілкуванні вони більше зосереджені на змісті розмови й критичної оцінки інформації «слухання себе». Вони частіше перебивають співрозмовника. Навпаки, жінки є більш зручними слухачами, оскільки вони орієнтовані на сам процес спілкування. Їм більшою мірою властиве так зване емпатичне (чуттєве) слухання. У розмові вони менш ініціативні [2, с. 26]. З огляду на ці ролі, дослідник може вибирати відповідну тактику ведення інтерв'ю.

У період встановлення контакту необхідно представитися, коротко пояснити мету і завдання дослідження, свої повноваження. У разі необхідності можна послатися на рекомендації, декларувати анонімність щодо використання отриманої інформації. Крім того, необхідно відповісти на всі питання інформанта. Найбільш часто виникають питання про причини звернення саме до цієї особи, що можна пояснити тематикою дослідження та передбачуваною компетентністю інформанта, а також посиланнями на рекомендації. Як правило, відмови від участі в інтерв'ю бувають рідкісні, але в разі їх виникнення, необхідно з'ясувати причини, які їх спонукали і спробувати переконати людину, бесіда з якою необхідна досліднику. Найчастіше, якщо вдається переконливо аргументувати звернення саме до цієї людини, відмови можуть виникнути з двох мотивувань. По-перше, посиланням на зайнятість. В цьому випадку необхідно переконати інформанта, що зібрані дані будуть неповні, якщо говорити тільки з незайнятими людьми і домовитися про бесіду в зручний для інформанта час. По-друге, відмова може бути аргументована посиланням на некомпетентність. В цьому випадку необхідно пояснити, що важлива будь-яка інформація. Оптимальним підсумком підготовчої фази інтерв'ю буде розуміння інформантом важливості й необхідності його участі у проведеному етнографом дослідженні.

Велике значення для оптимізації процесу інтерв'ювання та досягнення об'єктивності отримуваної інформації мають умови

проведення бесіди, які необхідно спробувати створити в період підготовчої фази інтерв'ю. Бесіду бажано проводити в природній, звичній для інформанта обстановці, найчастіше це його житло. За згодою інформанта необхідно усунути зовнішні перешкоди, наприклад, джерела звуку, а якщо планується індивідуальне інтерв'ю, втручання інших осіб. Тут же необхідно домовитися про спосіб фіксації інформації у вигляді записів у зошиті або на диктофон. Це пов'язано з тим, що навіть при розумінні необхідності участі в інтерв'юванні, інформант може обмежувати сам факт запису його слів. Тут знову допомагає запитальник, який у даній ситуації сприймається інформантом як якась анкетна схема, яка вимагає фіксованих відповідей. Друга, основна фаза інтерв'ю, має три складові: застосування опитувальника, сприйняття інформації та фіксування почутого. В інтерв'ю активна роль повинна належати досліднику, оскільки саме він зобов'язаний реалізувати цільові установки дослідження. Оптимальною ситуацією ходу основної фази інтерв'ю повинно бути посилення контакту і прагнення зацікавити інформанта, посилити його довіру до дослідника. Це можливо застосуванням опитувальника. В етнографічному опитуванні, який ведеться способом нестандартизованого інтерв'ю із застосуванням відкритих питань, запитальник краще використовувати на пам'ять, не читанням, а викладом. У той же час, бажане пряме звернення до запитальника, його демонстрування, що, як зазначалося вище, виконує певну організуючу роль.

У ході бесіди досить часто виникають суперечливі відповіді, які вимагають звернення до механізму критики, закладеному в опитувальних листах. При суперечливих відповідях можна користуватися функціональними питаннями: контрольними, зондувальними, опитувальниками-фільтрами. Припустима пряма вказівка на суперечливі відповіді типу «Ви раніше говорили, що...». Такі відповіді можуть виникати не тільки у зв'язку зі свідомим, за різними обставинами, спотворенням інформації. Значну роль в цьому може грати зміна ступеня довіри інформанта до дослідника. Як правило, на початку інтерв'ю воно нижче, а під час нього зростає. Маючи це на увазі, оцінювати суперечливу інформацію потрібно із загальної ситуації зростання довіри в ході інтерв'ю. Це ж дозволяє рекомендувати включення складних за змістом питань у середню частину інтерв'ю. Ситуація типу «Не знаю» досить часто зустрічається в етнографічній бесіді. Тут дослідник не повинен бути пасивним, йому необхідно з'ясувати причини виникнення даної ситуації. Як правило, вона породжена якимись особистими мотивами, нерозумінням питання чи необхідністю зосередитися. У цьому випадку дослідник зобов'язаний оцінити ситуацію і допомогти інформанту постановкою вступних питань типу: «Дозвольте повторити...», «А якщо

так...», «Що Ви все-таки думаєте з цього приводу...». Якщо ж дослідник упевнений, що інформант дійсно не знає, необхідна постановка питання-фільтра «Хто може розповісти про це?»».

Упродовж усієї бесіди дослідник повинен демонструвати нейтральність до предмету розмови, тобто сприймати інформацію безпристрасно. Негативно позначається на ставленні інформанта до теми бесіди і самого дослідника активне вираження подиву, схвалення або навпаки несхвалення, підтримки, тобто всього того, що відноситься до категорії прояву зовнішнього судження про почуте, що припускає емоційний вплив на інформанта. Слід пам'ятати, що це повинно бути закладено в механізм критики запитальника, який безпосереднього емоційного впливу на інформанта не робить. У той же час, потрібно мати на увазі, що абсолютна індиферентність дослідника до бесіди може сприйматися інформантом як байдужість, що також погіршує взаєморозуміння [8, с. 43]. При бесіді з інформантом велике значення має вміння дослідника правильно слухати або володіти соціально-психологічною та комунікативною компетентністю, вміти розуміти особистість і емоційний стан партнера по спілкуванню, знати правила поведінки в різних комунікативних ситуаціях, вміти вибрати адекватну форму спілкування тощо. Усе це покращує сам процес розмови, допомагає досягти взаєморозуміння.

Процес слухання має певну структуру. Стосовно етнографічного інтерв'ювання вона може бути представлена установками та правилами слухання, а реалізована в техніці слухання. Якщо виходити з установок на слухання, то його слід розглядати як засіб отримання інформації. Складнощі сприйняття та засвоєння почутого визначаються предметом дослідження і «заданістю дослідника». Тут, як і в разі проведення спостереження, ми зустрічаємо подібні ситуації контрастного, усередненого сприйняття, але вже не спостережуваного явища, а інформації. Поряд з цим існують психологічні установки особистості, які надають вплив на сприйняття почутого. До них відноситься психологічний стан людини (від загального стану до втоми), власна мова (прогнозування бесіди наперед і обдумування подальших питань), абстрактне мислення або «поглинання собою», судження про почуте тощо. Це акти «внутрішньої роботи» над процесом інтерв'ювання, які заважають сприймати інформацію та навіть ззовні показують інформанту, що дослідник як би «поглинений собою». Інформант може зробити висновок, що дослідника не цікавить бесіда. Тому, говорячи про інформацію, яка сприймається безпристрасно, не слід повністю виключати зовнішнє відображення процесу слухання. Це, зрештою, допомагає інформанту в оцінці сприйняття дослідником предмета бесіди, а досліднику контролювати точність почутого. Це основне правило слухання.

Таке ставлення до структури слухання може бути реалізовано технікою слухання, яка містить різні прийоми, а також у невербальному спілкуванні. Розглянемо останнє, оскільки воно, за оцінками психологів, становить більше половини обсягу спілкування.

Невербальне спілкування як форма самовираження, яка не спирається на слова, має велике значення на підготовчій стадії проведення інтерв'ю та демонстрації уваги до бесіди. До невербальної мови належать: погляд, поза, жест, міміка, інтонація тощо. Погляд або візуальний контакт у процесі інтерв'ю зазвичай має циклічний характер, оскільки пильний погляд сприймається не тільки як увага і зацікавленість у співрозмовникові та інформації, але й як недовіра та навіть «ворожість». Тому пильний погляд рекомендується використовувати у випадках сумніву в інформації або критичної оцінки почутого. Дуже ефективною для успішного спілкування є оцінка поз і жестів співрозмовника. Як правило, вільна поза демонструє прихильність до бесіди, а так звана «невимушена» поза – перевагу і скепсис. Жестикуляція в цілому сприятлива для підтримки контакту та відображення процесу слухання. Малорухливість співрозмовника інформує про його замкнутість, але надмірна жестикуляція відволікає. Тому її слід застосовувати в загальній оцінці почутого, частіше висловлюючи згоду або незгоду кивками головою. Жестикуляцію рекомендується використовувати, якщо досліднику необхідно перервати інформанта, наприклад, дотиком руки чи підняттям руки. У даному випадку вона є більш ефективною, ніж переривання промови. Міміка та інтонація добре показує внутрішній стан співрозмовника і його ставлення до бесіди в цілому [4, с. 27].

Для дослідника всі форми невербального спілкування повинні суворо контролюватися, а по відношенню до невербальних актів інформанта, враховуватися. З усіх форм невербального спілкування дослідник повинен звертати увагу, перш за все, на міміку. Абсолютна ж реакція в невербальному спілкуванні полягає в ненав'язливому її копіюванні. Останнє становище є, мабуть, найбільш важливим, оскільки форми невербальної поведінки мають значні етнічні особливості. Для етнографа вони найчастіше будуть не відповідати його власним уявленням про інформаційні можливості конкретного невербального акту [5, с. 32-35]. Якщо невербальне спілкування несе в основному сигнальну функцію про відносини між учасниками інтерв'ювання, то інші форми слухання більш орієнтовані на оптимізацію самого процесу інтерв'ювання. До самої бесіди слід підходити із загальної її оцінки як ситуації, в якій «людині зручніше говорити тоді, коли це зручно їй, а не нам».

Нерефлексивне слухання (НРС) передбачає вміння уважно мовчати, тобто не втручатися в промову співрозмовника. Воно більш прийнятно при етнографічному інтерв'юванні із застосуванням стандартизованих анкет. У

той же час, НРС може тлумачитися інформантом як повна згода з інформацією – «мовчання – знак згоди». Це породжує складності сприйняття процесу інтерв'ювання з боку інформанта по ситуації типу: «Я думав(ла), що Ви зрозуміли (згодні),...». Воно може тлумачитися і як неувага до бесіди з боку дослідника. У будь-якому спілкуванні мовчання частіше сприймається як незацікавленість, нерозуміння, неувага, тому навіть НРС передбачає мінімальну реакцію, але спрямовану на інформацію, оскільки, як зазначалося вище, дослідник повинен бути до неї абсолютно нейтральний, а не сам процес спілкування. НРС передбачає постановку буферних фраз, стимулюючих хід бесіди. Найбільш вживаними фразами є «Так», «Добре», «Розумію Вас», «Будь ласка, докладніше» і т. п. Для інформанта вони демонструють увагу, сигналізують про зацікавленість дослідника й тим самим стимулюють бесіду. Ще раз підкреслимо, що ці фрази повинні бути абсолютно нейтральні в плані судження інформації.

Така загальна установка на НРС. Але якщо в ході інтерв'ю виникає незгода або необхідне розширене тлумачення, пояснення почутого, слід підключити рефлексивне слухання. Рефлексивне слухання (РС) умовно можна визначити як різновид зворотного зв'язку, який спрямований на розшифрування повідомлень, на виявлення їх реального значення, для контролю точності сприйняття, підтвердження розуміння почутого. В організації РС складніше ніж НРС, оскільки має більший набір польових установок. Найчастіше воно застосовується в етнографічному інтерв'юванні з використанням напівстандартизованих і нестандартних запитальників. РС, з одного боку, як і НРС, направлено на допомогу інформанту, тобто воно стимулює бесіду і тим самим виконує комунікативну функцію, інший напрямок РС властивий тільки для нього і передбачає контроль сприйняття почутого. Тут воно реалізується вже не в інтересах інформанта, а в інтересах дослідника. Необхідність РС виникає в зв'язку з багатозначністю слів, що ускладнює їх точне сприйняття. У повідомлення інформант може вкладати власний сенс, що вимагає обов'язкової розшифровки. Досить часто, у зв'язку із мовними труднощами або труднощами самовираження, можна зіткнутися з інформацією типу «навколо». Тут велике значення відіграють суб'єктивні фактори – невпевненість, сором'язливість інформанта і т. п. Усе це вимагає від дослідника прояву активної реакції, яка б дозволяла нейтралізувати виникаючі складнощі. Направлена вона повинна бути на інформацію, причому не критично, а в плані тлумачення.

Існує кілька прийомів РС:

– з'ясування, яке передбачає постановку, з метою уточнення питань типу: «Я не зовсім зрозумів(ла)...», «Чи не повторите ще раз...». Питання-з'ясування повинні формулюватися розгорнуто. Їх рекомендується використовувати в зв'язку із отриманням по ходу інтерв'ю суперечливої

інформації або для уточнення відомостей. Застосування цього прийому дозволяє отримати більш розгорнуту інформацію;

– перефразування, яке виконує ті ж функції, але в більшій мірі має на меті встановлення сенсу сказаного. Воно передбачає звернення дослідника до інформанта фразою або питанням, складеним на підставі почутого. Перефразування включає тільки головне із отриманої інформації, воно не повинно бути дзеркальним. При перефразуванні найчастіше використовуються вступні словосполучення типу: «Як я Вас зрозумів(ла)...», «Ви думаєте, що...». Оптимальна реакція інформанта при правильному / невірному встановленні дослідником сенсу сказаного полягає в дихотомічних відповідях «так – ні»;

– відображення почуттів у сприйнятті інформації. Воно повинно бути не зовнішнім, а за допомогою фрази «Я відчуваю, що...», що так само виконує функцію контролю сприйняття. Воно передбачає вираз згоди або незгоди з таким твердженням із боку інформанта;

– резюмування, основною метою якого є встановлення для дослідника правильності почутого і розуміння інформантом того, що він правильно зрозумів його. Застосовується для короткого підведення підсумків по кожному сюжету бесіди. Резюмування визначається проблематикою, тобто підсумок підводиться в головному, принциповому. Як і в попередніх випадках, тут необхідне словосполучення типу «Отже, Ви говорили, що...», «У результаті виходить, що...».

Таким чином, поряд із умінням використовувати запитальник, у ході інтерв'ю необхідно реалізувати можливості різних прийомів слухання. Вони не тільки сприяють оптимізації процесу інтерв'ювання, але також допомагають правильно та критично сприймати опитану інформацію. Різні цільові установки на інтерв'ювання дозволяють комплексно застосовувати вище перераховані прийоми слухання. А вже третя фаза інтерв'ю – заключна. Вона дозволяє підвести загальні підсумки, а в разі незавершення бесіди, домовитися про її продовження. Після закінчення бесіди слід подякувати інформанту, але навіть після цього відразу йти не можна. Оскільки в інтерв'ю існує певна психологічна напруженість, його заключну частину слід використовувати для своєрідного розвантаження розмовами на абстрактні від теми інтерв'ю сюжети.

Джерела та література:

1. Арутюнян Ю.В., Дробижева Л.М., Сусоколов А.А. Этносоциология. М.: Аспект-Пресс, 1999. 271 с.
2. Атватер И. «Я Вас слушаю...». Советы руководителю как правильно слушать собеседника. М., 1984.
3. Вийрес А. О методике этнологического изучения материальной культуры европейских народов. М., 1973.

4. Макарьев С.А. Полевая этнография: Краткое руководство и программы для сбора этнограф. материалов в СССР / Под ред. проф. В.Г. Богораза-Тана. Ленинград: Этнографич. экскурсионная комис. Этно отд-ния Геофака ЛГУ., 1928. 103 с.
5. Национально-культурная специфика речевого поведения. М., 1977.
6. Нозль-Нойман Э. Массовые опросы: введение в методику демоскопии. М.: Прогресс, 1978. 272 с.
7. Старовойтова Г.И. Дискуссия. Советская этнография. 1985. №4.
8. Штернберг Л.Я. Краткая программа по этнографии. М., 1993.

УДК 027.7(477.53)

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ЕТНОГРАФІЧНИХ ТА НАРОДОЗНАВЧИХ ВИДАНЬ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ МИХАЙЛА АНДРІЙОВИЧА ЖОВТОБРЮХА ПНПУ ІМЕНІ В.Г. КОРОЛЕНКА

Світлана Тіткова
(м. Полтава)

Стаття присвячена короткому огляду найпопулярніших видань з етнографії, що зберігаються у фонді бібліотеки імені Михайла Андрійовича Жовтобрюха. Популяризація бібліотечних фондів на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій здійснюється не лише традиційними методами та формами роботи, але й новими: онлайн презентації лекції, вистави тощо. Бібліотекарі приймають активну участь у різноманітних конференціях, ювілеях факультетів, кафедр університету, днях відкритих дверей та різноманітних урочистостях, які проходять у інших культурно-освітніх установах; в процесі своєї роботи знайомлять широкий загал з перлинами бібліотечного фонду.

Ключові слова: *Бібліотечний фонд, етнографічні джерела, презентація.*

Одним із сучасних пріоритетних напрямків роботи бібліотек є популяризація бібліотечних фондів, в яких зберігаються цінні перлини знань, що легко втрачаються у бурхливому сьогоденні. Шлях до пізнання історії та культурної спадщини свого народу іде через усвідомлення глибокої мудрості народних знань, звичаїв та обрядів, які висвітлюють етнографічні та народознавчі видання, що знаходяться у бібліотечних та музейних фондах. Використовуючи різноманітні форми та методи роботи, такі як: традиційні книжкові виставки та бібліографічні огляди і сучасні онлайн: презентації, лекції, огляди нової літератури можна ознайомити молодь з надбаннями минулих поколінь.

Хочу привернути увагу до різноманітного та змістовного етнографічного відділу бібліотеки імені Михайла Андрійовича Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. В ньому зібрані монографії, збірники наукових статей,